

บทความวิชาการ

นวัตกรรมการรักษาสิ่งแวดล้อมตามแนวพุทธ

นายจันทร์ธรรม อินทร์เกิด

r. Jundham Intheekred

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Graduate school of Mahachulalongkornrajavidyalaya University

Received: November 2, 2021 Revised: November 29, 2021

Accepted: December 19, 2021

บทคัดย่อ

การรักษาสิ่งแวดล้อมตามแนวพุทธ เป็นการนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาสร้างเป็นนวัตกรรมเพื่อการรักษาสิ่งแวดล้อมตามหลักภวนา 4 ได้แก่ กายภวนา สีสภวนา จิตตภวนา และปัญญภวนา ดังนี้ 1) ด้านกายภวนา คือการปลูกจิตสำนึกให้มีทัศนคติที่ดี ให้เห็นคุณค่าทรัพยากร ให้ความรู้เกี่ยวกับการรักษาสิ่งแวดล้อมแก่เยาวชน 2) ด้านสีสภวนา คือการเคารพกติกาของสังคม การมีระเบียบวินัย การร่วมอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมเพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างเกื้อกูลกันในสังคม 3) ด้านจิตตภวนา คือการพัฒนาจิตใจให้เข้มแข็ง มีสำนึกรับผิดชอบต่อสังคม มีจิตอาสาบำเพ็ญประโยชน์เพื่อการรักษาสิ่งแวดล้อมด้วยดี และ 4) ด้านปัญญภวนา คือการใช้สติปัญญาเพื่อรู้เท่าทันความเป็นไปของโลก รู้วิธีการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมด้วยการใช้นวัตกรรมรักษาสิ่งแวดล้อมตามแนวพุทธอย่างเข้าใจให้เป็นไปเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน

คำสำคัญ: นวัตกรรม การรักษาสิ่งแวดล้อม แนวพุทธ

Abstract

According to Buddhist guideline to protect the environment, it basically means the application of Buddhist principles into the innovation whereby the protection of environment

can be practically made through the development of body, precepts, mind and wisdom as follows: 1) in the body development the proper awareness on the natural resources should be done so as to provide the certain knowledge on the protection of environment to the youth, 2) in the precepts man should be advised to follow the social norms and orders where the protection of environment can be made in order to live happily together in a society, 3) in the mental development man's mind should be morally empowered where a social responsibility and voluntary mind for public benefit can be developed, and 4) in the wisdom development the utilization of wisdom should be made where man can have the insight of the world resulting in knowing the environmental problem whereby the Buddhist innovation can be used to protect the environment which would lead to the sustainable development respectively.

Keywords: Innovation, Protection of environment, Buddhist ways

บทนำ

ปัจจุบันปัญหาสิ่งแวดล้อมในไทยนั้นวันจะทวีความรุนแรงเพิ่มมากขึ้น จะเห็นได้จากปัญหาน้ำท่วมใหญ่ ปัญหามลพิษทางอากาศ ตลอดจนปัญหามลพิษต่างๆ เช่น ฝุ่นละออง การปล่อยก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์จากโรงงานอุตสาหกรรม เครื่องยนต์ ขยะสิ่งปฏิกูลต่างๆ น้ำเน่าเสีย เขม่าควันจากการเผาไหม้ เป็นต้น สถานการณ์เช่นนี้ส่งผลกระทบต่อความเสียหายที่ไม่สามารถประเมินค่าได้ ซึ่งเหตุปัจจัยมาจากการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศที่แปรปรวนและการใช้ทรัพยากรอย่างขาดความรับผิดชอบสังคม รวมถึงปัญหาด้านสุขภาพอนามัยของประชาชน ซึ่งปัญหาเหล่านี้ต้องอาศัยความร่วมมือกันของคนในสังคมที่จะต้องช่วยกันฟื้นฟู รักษาสิ่งแวดล้อมให้มีความสมดุลทางธรรมชาติ ดังสถานการณ์สิ่งแวดล้อมของประเทศไทย ประจำปี 2563 ดังต่อไปนี้ สถานการณ์คุณภาพน้ำ อยู่เกณฑ์พอใช้ ขยับสูงขึ้นอยู่เกณฑ์ที่ดี แม่น้ำตาปัดตอนบนในเกณฑ์ดีมาก ในช่วง 10 ปี ที่ผ่านมา (2554 - 2563) คุณภาพน้ำมีแนวโน้มดีขึ้น ส่วนใหญ่อยู่เกณฑ์พอใช้ถึงดี ไม่อยู่ในเกณฑ์ที่เสื่อมโทรมมาก คุณภาพน้ำทะเล ภาพรวมคุณภาพดีขึ้น แนวโน้มการเปลี่ยนแปลงช่วง 10 ปี อยู่ในระบบ ดี ยกเว้นบริเวณอ่าวไทยรูปตัว ก ที่เสื่อมโทรมอย่างต่อเนื่อง สถานการณ์คุณภาพอากาศ พื้นที่ทั่วไปอยู่เกณฑ์ดีขึ้นกว่าปีที่ผ่านมา จังหวัดที่มีคุณภาพอากาศดีที่สุด 5 อันดับได้แก่ นราธิวาส สตูล ภูเก็ต สงขลา และ ยะลา ตามลำดับ ซึ่งไม่มีมลพิษทางอากาศเกินค่ามาตรฐาน พื้นที่วิกฤต

กรุงเทพมหานครและปริมณฑล สถานการณ์ฝุ่นละออง PM 2.5 ลดลงกว่าปี 2562 หมอกควันภาคเหนือ มีจำนวนวันที่ฝุ่นละอองเกินค่ามาตรฐาน 112 วัน ซึ่งเท่ากับปี 2562 จุดความร้อนสะสมลดลง ตำบลหน้าพระลาน จังหวัดสระบุรี ฝุ่นละออง PM 10 มีจำนวนวันที่เกินค่ามาตรฐานและปริมาณฝุ่นละออง PM 10 เฉลี่ยปีลดลง ขยะมูลฝอย เกิดขึ้นประมาณ 27.35 ล้านตัน ลดลงจากปี 2562 ร้อยละ 4 ของเสียอันตรายจากชุมชน เกิดขึ้นประมาณ 658,651 ตัน เพิ่มขึ้นจากปี 2562 ร้อยละ 1.6 ขยะมูลฝอยติดเชื้อ เกิดขึ้น 47,962 ตัน ลดลงจากปี 2562 ร้อยละ 10 (กรมควบคุมมลพิษ กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม สถานการณ์คุณภาพสิ่งแวดล้อมของประเทศไทยประจำปี 2563 https://www.pcd.go.th/pcd_news/11873 [7 ธันวาคม 2564].)

จากที่กล่าวมานี้ จึงจำเป็นต้องสร้างนวัตกรรมการบูรณาการทั้งกายภาพและจิตวิญญาณ เพื่อให้การฟื้นฟูและอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมเป็นที่ยั่งยืน โดยการสร้างนวัตกรรมมุ่งเป้าไปที่ต้นเหตุของปัญหานั้นคือจะต้องปรับเปลี่ยนทัศนคติ พฤติกรรมมนุษย์ พร้อมทั้งพัฒนาจิตใจให้เกิดคุณธรรมเกื้อหนุนสังคมจนทำให้การแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมที่เกิดจากการกระทำของคนในชุมชนได้เกิดปัญญารู้เท่าทันทั้งทางโลกและทางธรรมพร้อมที่จะดูแลและปกป้องสิ่งแวดล้อมที่อยู่รอบตัวของตนเองอย่างดีที่สุดเพื่อจะทำให้สิ่งแวดล้อมที่จะเอื้อประโยชน์ให้มนุษย์ สัตว์และพืช อยู่ร่วมกันอย่างมีสมดุลทางธรรมชาติ

จะเห็นว่าปัญหาสิ่งแวดล้อมเป็นพิษนี้ มีเหตุปัจจัยมาจากมนุษย์ที่ทำลายสิ่งแวดล้อมมากที่สุด ซึ่งเกิดจากความเห็นแก่ตัวของมนุษย์นั่นเอง ดังนั้น พระพุทธศาสนาในฐานะเป็นส่วนหนึ่งของสังคมและมีบทบาทหน้าที่ที่จะทำให้คนในสังคมมีความสุขกับทางกายและวาจา ดำเนินชีวิตที่ถูกต้องตามหลักพระพุทธศาสนา ด้วยการไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น การแก้ไขปัญหาความเสื่อมโทรมด้านสิ่งแวดล้อม โดยการสร้างนวัตกรรมด้วยการนำหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนามาบูรณาการเพื่อพัฒนาจิตใจปลูกจิตสำนึกของคนในสังคมได้เกิดความตระหนักรู้ รับผิดชอบสังคม และวางแผนทรัพยากรที่มีอยู่ พร้อมทั้งจะดูแลรักษาสิ่งแวดล้อมที่อยู่ชุมชนให้คงอยู่ในชุมชนอย่างยั่งยืน

จากผลกระทบการทำลายสิ่งแวดล้อมระหว่างภาคอุตสาหกรรมและภาคประชาชน ซึ่งภาครัฐต้องเข้ามากำกับดูแลใกล้ชิด โดยการออกกฎระเบียบ และควบคุมด้วยมาตรการต่างๆ ตลอดจนส่งเสริมให้เกิดโครงการหรือกิจกรรมต่างๆ เพื่อกระตุ้นให้ภาคอุตสาหกรรมมีส่วนในการรักษาสิ่งแวดล้อม ส่วนภาคประชาชนที่อยู่ในพื้นที่ของปัญหาก็เป็นกลุ่มที่หน่วยงานภาครัฐควบคุมยาก เพราะไม่สามารถนำมาตรการด้านกฎหมายและกฎระเบียบไปบังคับหรือจับกลุ่มได้อย่างมีประสิทธิภาพ เพราะฉะนั้นปัญหาการเสื่อมโทรมด้านสิ่งแวดล้อมที่เกิดจากคนในพื้นที่เป็นปัญหาที่มีมายาวนาน จนเกิดเป็นปัญหาใหญ่ที่เกี่ยวพันให้เกิดปัญหาอื่นตามมาอีกมากมาย ผู้เขียนจึงเห็นความสำคัญของการสร้างนวัตกรรมการรักษาสิ่งแวดล้อมตามแนวพุทธด้วยหลักภาวนา 4 ได้แก่ กายภาวนา สีลภาวนา จิตภาวนา และ ปัญญาภาวนา เพื่อก่อให้เกิดองค์ความรู้ด้านการรักษาสิ่งแวดล้อมแนวพุทธอันจะนำไปสู่การปรับเปลี่ยนพฤติกรรม ทัศนคติที่ดีต่อการร่วมแรงร่วมใจที่จะทำให้ชุมชนมีสภาพแวดล้อมที่ดีอย่างยั่งยืน

นวัตกรรมการรักษาสิ่งแวดล้อมตามแนวพุทธ

จากปัญหาสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้น นับว่าเป็นปัญหาใหญ่ที่กระทบต่ออรรถภาพของมนุษย์ทุกภาคส่วน การแก้ไขปัญหาลักษณะนี้มีประสิทธิภาพ จึงจะต้องอาศัยความร่วมมือของมนุษย์ในทุกๆ ด้าน เช่น ด้านความต้องการฟื้นแผ่นดินในการผลิตอาหารธรรมชาติ ด้านต้องการเพิ่มความอุดมให้แก่ดิน ซึ่งผิดธรรมชาติที่เคยเป็นมา ยิ่งเพิ่มปุ๋ยเคมีลงไปมากเท่าไรก็เป็นการทำลายดินมากเท่านั้น คงต้องใช้เวลาในการย่อยสลายผลิตภัณฑ์สังเคราะห์ต่าง ๆ ที่ทับถมอยู่บนแผ่นดินในช่วงเวลาดังกล่าว ดินก็เสื่อมคุณภาพลงไปเรื่อย ๆ กว่าความอุดมสมบูรณ์จะกลับคืนมาก็คงจะใช้เวลาานพอสมควรทีเดียว

แต่หลังจากที่มนุษย์หันหลังให้กับความเข้าใจธรรมชาติ และละเลยธรรมชาติอันเป็นแม่บทแห่งธรรมมากขึ้น อีกทั้งยังมุ่งทำลายธรรมชาติเพื่อผลประโยชน์ของตนเอง นานวันเข้าก็ยากที่ธรรมชาติจะทานทนได้ ต่อความโลภอันไร้ขีดจำกัดของมนุษย์ และเมื่อใดวิถีชีวิตมนุษย์เดินทางห่างไปจากธรรมชาติ หกมนุ่หลงใหลในเทคโนโลยี นำพาอุตสาหกรรมเข้ามา ทำลายสิ่งแวดล้อม ทำลายดุลยภาพที่ครั้งหนึ่งเคยสอดประสานเป็นวิถีชีวิต มีความประสานกลมกลืนกัน เมื่อนั้นธรรมชาติภัยแห่งผลพวงนั้นก็เริ่มลุกลาม เป็นปัญหาสิ่งแวดล้อมที่ตามมา

ดังนั้น ดุลยภาพแห่งชีวิตจะขาดวิถีแห่งธรรมเสียมิได้ เพราะธรรมคือกรอบคิดหลักที่วางกระบวนการดำเนินชีวิต วางความหมายแห่งคุณค่าให้เป็นไปอย่างสอดคล้องกับธรรมชาติ อันสงบและเรียบง่ายเนื่องจากปัจจุบันป่าต้นน้ำ ถูกทำลาย ถูกบุกรุกแผ้วถางมากมายซึ่งทั้งหมดล้วนมาจากผลกระทบของการพัฒนาอย่างไม่ยั่งยืน อันขัดกับหลักปฏิบัติตามวิถีชาวพุทธที่อยู่พอเพียงและเคารพธรรม ซึ่งการแก้ปัญหาในครั้งนี้ได้อาศัยหลักธรรมทางพระพุทธศาสนานั้น คือ หลักภavana 4 (อง.นจก. (ไทย) 22/79/144-14) เพื่อประยุกต์ในการแก้ไขปัญหาลักษณะสิ่งแวดล้อม โดยการสร้างนวัตกรรมการรักษาสิ่งแวดล้อมตามแนวพุทธด้วยหลักภavana 4 โดยแยกเป็น 4 ด้าน ดังต่อไปนี้

1) ด้านกายภาวนา

การแก้ไขปัญหาลักษณะที่ดินเสื่อมโทรม ปัญหาเกี่ยวกับน้ำ ปัญหาเกี่ยวกับมลพิษทางอากาศ ปัญหาของเน่าเสีย ปัญหามลพิษ ปัญหาการเพิ่มขึ้นของประชากรโลก เป็นการแก้ไขสิ่งแวดล้อมด้านต่างนั้น จะต้องมีการพัฒนาทางกาย เป็นการพัฒนาพร้อมทั้งฟื้นฟูสิ่งแวดล้อม มีความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ (Physical development) (พระธรรมปิฎก (ป.อ ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, 2546, หน้า 185) โดยอาจเริ่มจากจุดที่เล็กสุดของสถาบันทางสังคม คือ ครอบครัว โดยมีพ่อ แม่ เป็นแบบอย่างที่ดีให้กับลูก ในการสั่งสอนอบรมให้เด็กรู้จักคุณค่าที่แท้จริงของการใช้ทรัพยากรอย่างประหยัด

สถาบันการศึกษา อันเริ่มต้นจากโรงเรียน ควรมีการปลูกฝังทัศนคติที่ดี และความรู้ในการรักษาสิ่งแวดล้อมให้แก่เยาวชน โดยให้นักเรียนตามโรงเรียนต่างๆ ในชุมชน ที่จะเติบโตขึ้นไปผู้ใหญ่ในอนาคต เป็นผู้ผลักดันให้ผู้ปกครองหันมาใส่ใจการรักษาและฟื้นฟูสิ่งแวดล้อม เมื่อกลุ่มผู้นำแต่ละฝ่ายเห็นร่วมกันว่าจะดูแลรักษา ฟื้นฟูสิ่งแวดล้อม จะต้องกำหนดกิจกรรมให้ดี เพื่อให้การดำเนินงานของแต่ละกิจกรรมเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ สามารถวัดผลของกิจกรรมได้แล้ว ส่วนบทบาทของพระสงฆ์ ควรสอนแทรกแนวคิดของพระพุทธศาสนาด้านการไม่เบียดเบียนตนและผู้อื่น การปลูกจิตสำนึกการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

ความเมตตาต่อสรรพสิ่งด้วยการช่วยกันดูแลรักษา ไม่ทำให้เกิดผลกระทบที่เสื่อมโทรม แต่จะช่วยให้ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมกลับคืนสู่สมดุล การฝึกให้คนในชุมชนเป็นคนมีระเบียบ มีการคัดแยกขยะและทิ้งขยะให้ถูกที่ สอนให้คนรู้จักวิธีการใช้น้อยลง ใช้น้ำ และ นำกลับมาใช้ใหม่ เป็นต้น

2) ด้านศีลภาวนา

การพัฒนาความประพฤติ ไม่ประพฤติผิดระเบียบวินัย ไม่เบียดเบียนก่อความเดือดร้อนและความเสียหายให้แก่ตนและผู้อื่น รู้จักเคารพกติกาของสังคมเพื่อการอยู่ร่วมกันในสังคมด้วยดี และเกื้อกูลแก่กัน ศีลภาวนาจึงเป็นเครื่องมือหนึ่งในทางพระพุทธศาสนาที่จะช่วยให้คนมีระเบียบวินัยมากขึ้น พระสงฆ์ก็ควรจะต้องสั่งสอนให้มีดำเนินชีวิตที่ถูกต้อง อยู่ในศีลธรรม มีความเคารพกติกา เคารพกฎหมาย ระเบียบข้อบังคับ ทางธรรมและทางโลก

แม้ในทางพระพุทธศาสนา ไม่สามารถบังคับเชิงกายภาพเช่นนั้นได้ แต่สามารถนำคนในชุมชนให้รู้จักรักษาศีล มีความละอายต่อบาป และเกรงกลัวต่อผลของการกระทำบาป การรักษาศีลเป็นการพัฒนาความประพฤติของคนให้ดำเนินไปอย่างถูกต้อง สอดคล้องกับกฎระเบียบของสังคม ศีลภาวนาจึงต้องเชื่อมโยงกับกายภาวนา เมื่อมีการให้ความรู้เกี่ยวกับปัญหาสิ่งแวดล้อมและผลกระทบของสิ่งแวดล้อมที่เสื่อมโทรมตลอดจนหาแนวทางแก้ปัญหาแล้ว เพียงกิจกรรมทางกายภาพ ถือว่าไม่เพียงพอ ควรจะมีกุศโลบายให้คนในชุมชนรักษาศีล โดยเฉพาะศีลข้อที่ 1 คือ การเบียดเบียนสรรพชีวิตทั้งทางตรงและทางอ้อม มีการสั่งสอนให้เห็นผลกระทบของการทำลายสภาพดิน เช่น การใช้ปุ๋ยหรือ ยาฆ่าแมลงต่างๆ ซึ่งเป็นการทำลายไส้เดือน จุลลินทรีย์ที่เป็นประโยชน์ต่อดิน ต่อพืชพันธุ์ที่จะเป็นอาหารของมนุษย์ ทั้งนี้ ควรหันมาใช้วิธีอื่นที่ไม่ทำลายธรรมชาติ

จะเห็นว่า การพัฒนาพฤติกรรมโดยการสร้างนวัตกรรมด้วยการบูรณาการตามหลักพระพุทธศาสนาอย่างเป็นรูปธรรมนั้น จะต้องมีการออกแบบกุศโลบายด้วยภารกิจที่เข้มข้นมากยิ่งขึ้น เพื่อให้คนในชุมชนรักษาศีลข้อที่ 4 คือ การรักษาคำมั่นสัญญาว่า จะรักษสิ่งแวดล้อม พันธุ์สิ่งแวดล้อมด้วยวิธีที่ตกลงกันไว้ ซึ่งเป็น กุศโลบายให้คนเปลี่ยนพฤติกรรม หากต้องการให้คนเปลี่ยนนิสัย พระสงฆ์ต้องมีกุศโลบายให้คนรักษาศีลต่อเนื่อง เช่น การจัดทำบัญชีบุญ การทำพิธีอนุโมทนาบุญ การประกาศเกียรติคุณอย่างเป็นทางการการยกย่องชมเชย เพื่อให้คนในชุมชนสังคมภายนอกทราบได้ภาคภูมิใจในการประพฤติปฏิบัติของตนเองด้านการไม่เบียดเบียนผู้อื่นทั้งทางตรงและทางอ้อม ด้านการทำลายสิ่งแวดล้อม ละอายต่อบาปและเกรงกลัวต่อผลของการทำบาป การรักษาศีลข้อที่ 1 ไม่เบียดเบียนชีวิตผู้อื่นทั้งทางตรงและอ้อม

3) ด้านจิตภาวนา

การฝึกอบรมด้านจิตใจ ให้มีจิตสำนึกที่ดีและสมบูรณ์ด้วยคุณธรรม มีความรักความเมตตาต่อสิ่งแวดล้อม ตระหนักในคุณค่าของการพัฒนาจิตใจ ซึ่งการพัฒนาจิตใจให้เข้มแข็งและเจริญงอกงามด้วยคุณธรรม เป็นการนำหลักพระพุทธศาสนามาใช้แก้ปัญหาการรักษาสิ่งแวดล้อม ให้เป็นผู้มีสติ และสดชื่นเบิกบาน เป็นสุขผ่องใส เป็นต้น (Cultivation of the heart; Emotional development) (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, 2546: หน้า 186)

การจะพัฒนาจิตใจให้เจริญงอกงามด้วยคุณธรรมนั้นเริ่มจากกายภาวนาอย่างสม่ำเสมอ ได้แก่ ทางจิต คือ ความสงบ ความสุข และ ความเบิกบานทางจิต เมื่อบุคคลเคยมีประสบการณ์แล้วครั้งหนึ่ง ย่อมไม่ยากที่จะทำครั้งต่อไป และจะทำต่อไปจนกลายเป็นนิสัย บุคคลนั้นจะเห็นความสำคัญของการทำสมาธิ ด้านการฝึกเจริญสติแบบสั้นๆ เช่น การทำสมาธิครั้ง 5 นาที พระสงฆ์อาจจะใช้วิธีมาเชื่อมต่อกับวิถีที่ 2 หรือ สอนวิธีการทำสมาธิให้จิตสงบเฉพาะก็ได้ ทุกครั้งที่ทำกิจกรรม หรือ การสวดมนต์ ควรตามด้วยการภาวนาทุกครั้ง เพื่อเพิ่มโอกาสให้คนในชุมชนได้ทำสมาธิ ด้านการสอนสมาธิ อย่างมีระบบ การจัดการเรียนการสอนสมาธิอย่างมีระบบจะทำให้มีคนในใจเรียนทั้งภาคทฤษฎีและปฏิบัติ เพื่อนำไปสู่การพัฒนาจิตใจให้เข้มแข็ง รู้จักผิดชอบชั่วดี สิ่งใดควรกระทำไม่ควรกระทำ มีจิตอาสาบำเพ็ญประโยชน์เพื่อการรักษาสิ่งแวดล้อม

4) ด้านปัญญาภาวนา

การฝึกอบรมด้านปัญญาให้เกิดความรู้ความเข้าใจ การดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม รู้จักคิด รู้จักพิจารณา รู้จักวินิจฉัย รู้จักแก้ปัญหาด้วย ปัญญาที่บริสุทธิ์ ซึ่งสามารถเข้าใจเหตุผล มองเห็นสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง ไม่มีอคติ เป็นอยู่ด้วยความรู้เท่าทันธรรมชาติของโลกและสิ่งมีชีวิตตามธรรมชาติ โดยใช้ปัญญาในการกระทำสิ่งที่เป็นประโยชน์ ใช้ในการดูแลรักษาและแก้ปัญหา ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมด้านปัญหาเกี่ยวกับที่ดินเสื่อมโทรม ปัญหาเกี่ยวกับน้ำ ปัญหาเกี่ยวกับมลพิษทางอากาศ ปัญหาของเน่าเสีย ปัญหามลพิษ ปัญหาการเพิ่มขึ้นของประชากรโลก ซึ่งการพัฒนาปัญญา การเจริญปัญญา การฝึกอบรมปัญญาให้รู้เข้าใจสิ่งทั้งหลายตามเป็นจริง รู้เท่าทันเห็นโลกและชีวิตตามสภาวะสามารถทำจิตใจให้เป็นอิสระ ทำตนให้บริสุทธิ์จากกิเลสและปลดพ้นจากความทุกข์ แก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นได้ด้วยปัญญา (Cultivation of wisdom; Intellectual development) (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, 2551: หน้า 186)

ปัญญาในทางพระพุทธศาสนาไม่ได้มองเรื่องของการใช้ตรรกะอย่างเดียว ต้องมีทั้งเรื่องของการพัฒนาจิตใจด้านความดีงาม ที่ไม่จำเป็นต้องปฏิบัติธรรมในกรณีเดียว หรือ บ่มเพาะจิตใจด้วยการส่งเสริมความดีงามในรูปแบบเดียวๆ ปัญญาภาวนาจึงเป็นการพัฒนาความรู้ความเข้าใจของตนเอง ให้เกิดความรู้แจ้งเห็นจริง และใช้ความรู้แก้ปัญหา ทำให้เกิดสุขได้ เริ่มแต่รู้ เข้าใจศิลปวิทยา เรียนรู้ถูกต้องตามเป็นจริง ไม่เพี้ยนเพี้ยนหรือเอนเอียงด้วยอคติ (ความลำเอียง) คิดวินิจฉัยใช้ปัญญาโดยบริสุทธิ์ใจ รู้เข้าใจโลกและชีวิตตามความเป็นจริง รู้จักแก้ปัญหาและทำการให้สำเร็จตามแนวทางเหตุปัจจัย ตลอดจนรู้เท่าทันธรรมชาติของสังขาร ถึงขั้นทำให้มีจิตใจเป็นอิสระหลุดพ้นจากการทำลายธรรมชาติสิ่งแวดล้อมได้อย่างยั่งยืนต่อไปได้

ดังนั้น การแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมให้เกิดความยั่งยืนและมีประสิทธิภาพ จะต้องใช้นวัตกรรมด้วยการบูรณาการตามหลักภาวนา 4 ได้แก่ กายภาวนา สีสภาวนา จิตตภาวนา และ ปัญญาภาวนา ผสมผสานให้เป็นองค์รวม โดยมีองค์ประกอบที่เป็นการประสานครบถ้วนลงตัวอย่างเชื่อมโยงและสัมพันธ์กัน จึงจะทำให้มีความสมดุลและมีคุณภาพ เมื่อปัจจัยหรือองค์ประกอบพร้อมแล้ว ผลที่ต้องการก็เกิดขึ้น คือหน้าที่ของมนุษย์ ซึ่งเป็นผู้ทำเหตุปัจจัยให้พร้อม เมื่อพร้อมทั้งเหตุและปัจจัย ผลก็เกิดขึ้นโดยไม่ต้อง

เรียกร้องให้เกิดขึ้นอีก (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), การพัฒนาที่ยั่งยืน, 2551, หน้า 185 – 186) ผลของการแก้ไข
ปัญหาสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นก็เกิดอย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืนมากยิ่งขึ้น

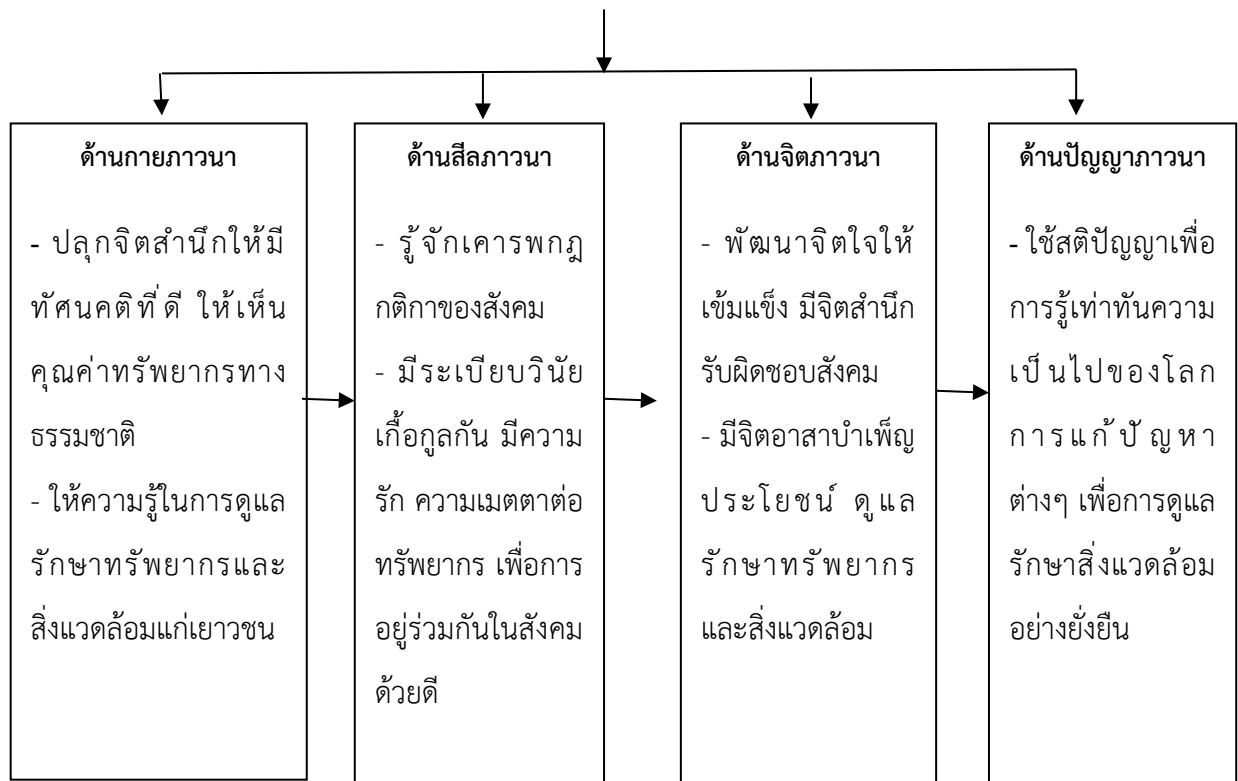
บทสรุป

ปัญหาสิ่งแวดล้อมเป็นปัญหาที่เกิดจากการกระทำของมนุษย์ในสังคม ซึ่งการแก้ไขปัญหาจะมี
ประสิทธิภาพและยั่งยืน ได้โดยการสร้างนวัตกรรมการรักษาสิ่งแวดล้อมตามแนวพุทธ ด้วยหลักภาวะ 4
ได้แก่ กายภาวะ สีสภาวะ จิตภาวะ และ ปัญญาภาวะ มาเป็นฐานของการบูรณาการอย่างเป็นระบบ
โดยเริ่มจากขั้นตอน กายภาวะเป็นการเตรียมตัวเตรียมการให้พร้อมก่อน ไม่ว่าจะเป็นหน่วยงานภาครัฐ
เอกชน ผู้นำโรงเรียน ผู้นำชุมชน ให้เตรียมตัวให้พร้อมก่อนที่จะเข้ามามีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาโดยการ
วางแผนเป็นขั้นตอน มีกุสโลบายในการแก้ไขปัญหา ต่อมาก็ใช้หลักสีสภาวะ เช่น ให้คนในชุมชนลดการ
เบียดเบียนกันทั้งทางตรงและทางอ้อม ซึ่งสีสภาวะข้อที่โดดเด่นในเรื่องนี้ ได้แก่ สีลข้อที่ 4 ได้แก่ การ
รักษาคำมั่นสัญญาเพื่อที่จะรักษาและฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมด้วยวิธีต่างๆ แล้วจึงใช้จิตภาวะในการพัฒนาจิตใจ
ให้เข้มแข็ง รู้จักผิดชอบชั่วดี สิ่งใดควรกระทำไม่ควรกระทำ มีจิตอาสาบำเพ็ญประโยชน์เพื่อการรักษา
สิ่งแวดล้อม และปัญญาภาวะ โดยการใช้สติปัญญาเพื่อการรู้เท่าทันความเป็นไปของโลก การแก้ปัญหา
ต่างๆ เพื่อการรักษาสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน ฉะนั้น การรักษาสิ่งแวดล้อมให้ยั่งยืน ด้วยการนำหลักภาวะ 4
มาสร้างนวัตกรรมการแก้ไขปัญหาการทำลายสิ่งแวดล้อมและการรักษาสิ่งแวดล้อม ซึ่งถือว่าเป็นการ
แก้ปัญหาและรักษาสิ่งแวดล้อมขั้นสูงสุดอย่างยั่งยืน

จากที่กล่าวมานี้ ผู้เขียนขอสรุปเป็นแผนภาพแสดงนวัตกรรมการรักษาสิ่งแวดล้อมตามแนวพุทธ ดังต่อไปนี้
แผนภาพแสดงนวัตกรรมการรักษาสิ่งแวดล้อมตามแนวพุทธ

นวัตกรรมการรักษาสิ่งแวดล้อมตามแนวพุทธ

ตามหลักภาวะ ๔

เอกสารอ้างอิง

หนังสือ

พระธรรมปิฎก (ป.อ ปยุตโต), (2546). *การพัฒนาที่ยั่งยืน*. พิมพ์ครั้งที่ 9. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มูลนิธิ

โกมลคีมทอง.

_____, (2551). การพัฒนาที่ยั่งยืน. พิมพ์ครั้งที่ 11. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์โกมล- คีมทอง.

พระเมธีธรรมภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), (2538). ธรรมะและการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม. พิมพ์ครั้งที่ 1.

กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สหธรรมิก จำกัด.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, (2539). พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

บทความวิชาการ

ราชบัณฑิตยสถาน, การประชุมทางวิชาการของราชบัณฑิตยสถาน เรื่อง สิ่งแวดล้อม : ผลกระทบต่อสังคมไทย. วันที่ 17 – 18 มิถุนายน พ.ศ. 2537. ณ โรงแรมรอยัลซิติ้ เนื่องในวโรกาสวันสถาปนา ราชบัณฑิตยสถานครบ 60 ปี.

วิทยานิพนธ์:

พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส. (2547), “สงครามน้ำในลุ่มน้ำแม่ตาช้าง จังหวัดเชียงใหม่: หลักการและเครื่องมือในการจัดการความขัดแย้งเชิงพุทธ”. วิทยานิพนธ์นิพนธ์ดุษฎีบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

เว็บไซต์

กรมควบคุมมลพิษ กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, สถานการณ์คุณภาพสิ่งแวดล้อมของประเทศไทยประจำปี 2563 [ออนไลน์]. แหล่งที่มา https://www.pcd.go.th/pcd_news/1187. [7 ธันวาคม 2564].

พระพรหมบัณฑิต (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), “พระพุทธศาสนากับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง”. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: www.mcu.ac.th/site/rector21042557.pdf [15 กุมภาพันธ์ 2561].